

Forgách András

TWO IN ONE*

Egy történetet fogok elmesélni – hogy miért mesélem el, voltaképp nem tudom, okosabban tenném, ha hallgatnék róla, de kikíváncozik, másrészt, mivel már egyszer el kellett mondanom a rendőrségen és a pszichológusnál is, akihez küldtek (az egyikre kényszerítettek, voltaképp a másikra is, és ha bárki összevetné a két történetet, azt, amit a pszichiáternél és azt, amit a rendőrségen meséltem, kis túlzással aligha találna bennük közös pontot a neveken kívül), úgy gondolom, jó lenne, ha az igaz változat is fennmaradna –, amelyik valójában kettő.

A legjobb barátnőm volt az általános iskolában, folyton szétültettek minket, a szüleinket behívták, rosszabbak voltunk a fiúknál, verekedtünk, szemtelenek voltunk, vadítottuk egymást, amazonoknak hívtak minket az igazgató bácsi, a szót nem értettem, de megjegyeztem, senki nem értette, de nem mertem megkérdezni senkitől, nem emezen, hanem amazon, sütötte el apám a szóviccet, mert valójában ő sem tudta, mit jelent, csak körülbelül, aztán egy szép napon Lilian szülei elutaztak Svédországba, Lilian még egy darabig itt maradt a nagymamájával, és csak aztán ment utánuk. Két képeslapot küldött, rögtön az első hetekben, megvannak még, és akkor én nem válaszoltam, megbénított valami, úgy éreztem, Lilian elárult azzal, hogy elment a szülei után, akik egyébként nem voltak jó emberek, én nem láttam őket jó embereknek. A papája mérnök volt, szófukar, mogorva, az anyja folyton kisírt szemmel és sértődötten jött-ment, és ő sem szerette a szüleit, legalábbis ezt mondta, amit én teljesen normálisnak találtam, de hát egy bizonyos korig az ember a szülei tulajdona, mint az állatok, akiket legeltetnek a mezőn, jobb esetben, mint egy macska, aki elé odalökik a tejet kistányérban.

Elment, itt hagyott, elárult engem, és amikor először küldött képeslapot, rajta a stockholmi királyi palotával, a képeslapot darabokra téptem, később, egy évvel később újra összeragasztottam celluluszal, és visszadugtam a fiók mélyére. „Láttam a svéd királyt!”, ez volt a képeslapon, mintha azért utazott volna Svédországba, hogy megnézze a királyt. Ez különösen bántott.

Dühös voltam rá, megmagyarázhatatlanul dühös, de meg kell mondanom, ami a barátságokat illeti, egyáltalán nem voltam elveszett, mert sokan akartak barátkozni velem azután is, és én is könnyen barátkoztam más lányokkal, lánybandákkal és fiúbandákkal, a humor és a kíváncsiság is segít, de a szívemben meg a hasamban meg a talpamban meg az ujjaim hegyén sohasem éreztem azt az elementáris érzést, ami olyan volt, mint a szerelem, pedig nem szerelem volt, nem tudom megfogalmazni, mi volt ez, ő én voltam, ő volt én, teljes, feltétel nélküli együttlét, még ha veszekedtünk is, mert azt is nagyon tudtunk, mi ketten együtt voltunk szabadok. Én szőke, ő fekete, a szemem szürkéskék, neki zöldesbarna, én alacsony és duci, ő fél fejvel magasabb, hosszú, sovány, és sorolhatnám, mi mindenben különböztünk még, én lusta voltam, de gyors felfogású, ő szorgalmas, de kicsit buta, mindig engem kérdezett, és rólam másolta a dolgozatait, színes ruhákat hordott, rikító sapkája volt, hülye mintás, meg ugyanilyen csíkos zokni-

* Ez a novella a szerző 12 NŐ VOLTAM című készülő kötetének egyik darabja.

ja, meg mindenféle vacak limlom tárgyai, strasszok, kis állatkák, amiket a táskájára aggatott, én csak zöldet és szürkét voltam hajlandó fölvenni, és az iskolatáskám is szinte üresnek tűnt az övéhez képest. Tornában én voltam a jobb, de ő a merészebb. Már az övodában is méregettük egymást, de sohasem játszottunk, se kint, se bent, kerültük egymást, csak az évnnyitón kezdtünk beszélgetni, az iskolaudvaron, mert egymás mellé kerültünk a sorban, be nem állt a szánk, nem figyeltünk senkire, hiába szólt ránk a tanító néni, ő rögtön nekem adta az egyik ceruzáját, pedig nem is kértem, és attól fogva úgy maradtunk. Ha volt is később más barátnőm, mért ne lett volna, én éreztem, hogy minden mozdulatomban Lilian van benne, minden szavamban Lilian van benne, minden hangsúlyomban hozzá beszéltem, ez sohasem változott. A gyerek érzései nagyon mélyek, irtózatosan mélyek, még ha a felszínen könnyűnek is tűnnek és változóknak, a gyerek érzései – ezt csak akkor értettem meg, amikor Liliant másodszer is elvesztettem –, mindent, de mindent tartalmaznak abból, akik valaha leszünk vagy lehetünk. Igen, Lilian volt az első barátom, a barátom, az egyetlen barátom, na jó, barátnőm, pedig sok zúrt okozott már akkor is az életemben, rendtelenséget, egyszer például nem mentem haza karácsonyra miatta, az apám már a rendőrséget is felhívta.

A szüleim nem is nézték jó szemmel a barátságunkat, valamilyen megrontásról beszéltek elmebetegem a hátam mögött, erre nem is akarok kitérni. Liliannak volt egy öccse, másfél évig ő is a körünkbe tartozott, a birtokunk volt, mindent csináltunk vele, amit két lány ki tud találni, két amazon. Hősiesen tűrte, jött utánunk, pedig vertük is, levetkőztettük, szurkáltuk, simogattuk, aztán kiment ő is Liliannal együtt Stockholmba, 16 évesen belekeveredett valamilyen drogbandába, ártatlanul kezdődött, intézetbe tették, ott eldurvultak a dolgok, és amikor kijött, nem lehetett vele beszélni, állítólag a fiúkat szerette, ami nem lett volna baj Svédországban, de eltűnt, és 19 évesen megtalálták az összeszurkált holttestét Malmö mellett egy elhagyatott gyár udvarán, egy gödörben – iszonyatos lehetett a halála, valószínűleg megkínózták. És ezt is csak jóval később tudtam meg. De most nem Laciról van szó.

Lilian után már nem találtam magamnak senkit. Mindig ugyanúgy kezdtem, még húszévesen is, bizonyos kódszavakat mondtam, és figyeltem, milyen válaszokat kapok, milyen arcot vágnak, mosolyognak-e, vagy inkább elkomorulnak, és ha nem azt válaszolták, amit Lilian, vagy legalább valami ahhoz hasonlót, akkor tudtam, hogy az illetővel nem szabad barátkoznom. Vagy legalábbis meg kell tartanom a három lépés távolságot. De ezt fennhangon nem mondhattam ki, például az első munkahelyemen, hanem elkezdtem színészkedni. De addigra már nem csak a munkahelyemen. Az életben is színészkedtem. Mindezt Lilian miatt. Lehet, hogy emiatt haragudtam rá, titokban, hogy nekem mért kell színészkednem, ha úgy akarok tenni, mintha barátkoznék valakivel. Lányok között, ez köztudott, különösen bizalmas hangnem uralkodik, azonnal olyan részleteket is megbeszélnek, ami két fiúnak sohasem jutna eszébe, és én elmentem a végsőkhöz, és a hülye Lilian miatt, aki elment Stockholmba az idióta szülei után, gondoltam, kénytelen vagyok még ebben is színészkedni, mert amúgy én másokkal is őszinte voltam, nem hazudtam, sorra vettük egymás testi attribútumait, érzéseit, szakszerűen megbeszéltük a fiúkat vagy azt, hogy milyen volt megcsalni őket, bevallottuk féltett titkainkat egymásnak, de Lilian után, akivel ilyesmikről még nem is nagyon tudtam beszélni, egyik barátság sem ízlett, egyik sem volt az igazi, nem, nem estek jól, tudtam, hogy színészkedem, de szerencsére ezt a környezetem nem vette észre, a legjobb barátnőim sem vették észre, csak én tudtam, főleg rossz pillanataimban, és ezért is Lilianra haragudtam. Feneketlenül gyűlöltem Liliant emiatt. Most ne menjünk bele, hogy erről ő tehetett vagy én, mert nem lényeges.

Volt egy közös szerelmünk, a számtantanár, fiatal lehetett, talán 27 éves, vagy még fiatalabb, épp kijött a tanítóképzőből, ez volt az első munkahelye, Gábor, Sohavay Gábor, sohasem mentem utána annak, hogy hány éves lehetett, egy inkább félénk fiú, akinek sokáig nem volt senkije, ami érthető volt, mert nagyon sovány volt, izzadt, és a homlokán mindig volt egy-két szétnyomott pattanás, később a magyartanárnő lecsapta magának, de ez már négy évvel azután volt, amikor Lilian már Stockholmban élt, a magyartanárnő idősebb volt Gábornál, gyerekük is lett, össze is házasodtak, az osztálytól is kaptak egy esküvői tortát, de én megvettem a Sohavayt ezért. Később teljesen elfelejtettem, csak amikor másodszor találkoztam Liliannal, és ezt akarom elmesélni, akkor bukkant elő Sohavay. Lilian csak annyit mondott, hogy „soha, soha, soha”, és ettől olyan hisztérikusan nevetni kezdtünk, hogy mindenki minket nézett, én majdnem megfulladtam a röhögéstől, ki kellett mennem azonnal, mert még be is pisiltem egy kicsit. Sohavay, akkor persze nekünk bácsi, Gábor bácsi, nem volt elég szigorú, nem is lettem jó soha matekból, de idetartozik, bár ez nem volt kimondva, de ezt mindketten nyilvánvalóan tudtuk, hogy a Lilian tetszett neki, nagyon tetszett neki a Lilian, úgy, ahogy volt, szerelmes volt a Lilianba. Lilian akkor hétéves volt, mint én, és mindketten szeretjük Sohavayt, meg is lestük, követtük egy délután a napközi után villamossal, busszal, megnéztük, hol lakik, hányadikon, felmentünk a sötét lépcsőházban, és meztelenül táncoltunk előtte, legalábbis már otthon, amikor bezárkóztunk nálam, és arra kényszerítettük a Lacit is, hogy meztelenül hajbókoljon Sohavay előtt, amit Laci nagy buzgalommal meg is tett, különben összerugdostuk, könyvekkel keményen megcsapkodtuk a fenekét, ceruzát dugtunk bele, amit Laci kifejezetten élvezett, persze sikoltzott, hogy fáj. Hát ilyenek voltak a mi játékaink.

Egy hétéves lány ugyanúgy kész nő, mint egy harmincéves, ezt tudni kell. Lilian, amikor észrevette Sohavay pillantását, amit Gábor bácsi véletlenül rajta felejtett, bandzsítani kezdett, tudatosan, én ezt tudtam, és Sohavay ezt a bandzsítást nézte, mert nem értette, és közben félt, halálosan rettegett, ezt éreztük rajta. Mitől fél?, kérdezte Lilian. Tényleg, mitől?, kérdeztem én. Úgy összecsókdosnám!, mondtam, ezt anyámtól hallottam, egy csecsemőre mondta, úgy összecsókdosnám! Sohavay dolgozatírásakor mindig tovább állt Lilian padja mellett, mint másoké mellett, hosszú ujjaival támasztotta meg a padot: zongoristaujjak, néztem az ujjait, nagyon tiszta volt a keze, ilyesmikre emlékszem, finom szőrszálak tekeredtek az ujjairól, azt néztem, és arra gondoltam, hogy ilyen egy férfi, és azt kívántam, hogy tegye a kezét a fejemre. Néha megtette, de nem az enyémre, hanem Lilianéra, aztán visszament a tábla elé, gyorsan leült az asztalához, fölvet egy könyvet, és úgy tett, mintha olvasna.

Több mint 15 év telt el, amikor újra találkoztam Liliannal. Először meg sem ismertem. Valakinek a lakásán történt, társaságban, az akkori barátommal mentem, akit először vittem társaságba, vagyis ő vitt engem, teljesen más kör volt, mint az enyém, nagyon izgult miattam, nem is értettem, miért. Üzletemberek voltak főleg, mint a fiúm, aki egy nyugati cégnél dolgozott, és nagyon jól keresett, én gyakornok voltam ugyanott, amikor megismerkedtünk: várakozó állásponton voltunk a folytatást illetően, heti háromszor-négyszer találkoztunk, nem laktunk együtt, még nem voltunk egymásba szerelmesek, de már azt mondtuk és azt játszottuk, hogy azok vagyunk, és ez jó volt így, mert így sokkal jobban éreztük magunkat, és eltekintettünk a másik furcsa szokásaitól vagy bizonyos testi adottságaitól, még csak leltároztuk egymást. Épp a konyhában voltam, segítettem a háziasszonynak a szendvicstálak elkészítésében, amikor megjött egy szőke nő, aki picit hangosabb és bizalmaskodóbb volt a kelleténél, tisztán hallottam a hangját

az előszobából, angolul beszélt, de akcentussal. A társaság felélénkült odabent, a vendéglátók gyerekei is előfutottak, rácsimpaszkodtak a férfirra, akivel a szóke nő jött, és a nő éppen húzta le a cipzárt a csizmáján, amikor odaértem, kezemben a két szendvicset tányérral, és találkozott a pillantásunk. Sajnos kiesett a két tányér a kezemből.

A különös az volt, hogy a társaságnak fogalma sem volt róla, mi történt, és mi sem mondtunk nekik semmit. Nem is néztünk egymásra, hanem Lilian bement a szobába, én összeszedtem a szendvicseket, valaki segített, zakatolt a szívem, szédültem. Jól vagy?, kérdezte a háziasszony, mondtam, persze, nincs semmi baj. A barátom ott termett, kérdezte, maradjunk-e, menjünk-e, és mondta, hogy holtsápadt vagyok, de én csak mosolyogtam. Az emberek rögtön azt hitték, hogy biztos terhes vagyok, mindenki a hasamat bámulta. Elég nagy volt a lakás, és Liliannal folyton a lakás különböző pontjain tartózkodtunk, lehet, hogy később be is mutattak minket egymásnak, ebben már nem vagyok biztos, annyira meg voltam zavarodva. Egyszer fölnéztem, és láttam, hogy Lilian nincs ott. Valósággal láttam a helyét a könyvespolc előtt, ahol addig állt. A férje ott volt, ő nem, csak a helye világított, és ebből megértettem, hogy mennem kell. Pedig nem beszéltünk össze. Fölkeltem a helyemről, és anélkül, hogy bárkinek egy szót is szoltam volna, belebújtam a kabátomba, fölhúztam a csizmámat – nagy latyak volt az utcán –, és kisurrantam a lakásból. Ezt később mindenki félreértette, amikor utólag rekonstruálták a történeteket, és nem hitték el, hogy nem beszéltük meg Liliannal, hogy lelépünk, és hogy hol fogunk találkozni. Pedig nem beszéltük meg. Isten bizony, hogy nem.

Tizenöt perc múlva ott álltam a 2-es villamos megállójában, a Roosevelttéren. Lilian a kő mellvédnek dőlt a Lánchídra vezető járdán, ötven méterrel odébb, és a folyóba bámult. Nem tudom, egyszerűen azóta sem tudom, hogy miért pont oda mentem, és hogy ő miért volt ott. Hogy *mi történhetett ott*. Hogy mit láthattunk ott kilencévesen. Erről nem beszéltünk, nem volt rá időnk. Olyanok voltunk, mint a tébolyultak, mint a szerelmesek. Előbb beültünk egy közeli kávéházba, leültünk egy márványasztal mellé, és egy órán keresztül hallgattunk.

Mivel a kilencéves Lilian, ahogyan az emlékezetemben megőriztem, maga volt a tökéletesség – azt nem tudom, ő milyennek látott engem –, ebben a szokított hajú svéd nőben nem találtam semmit, ami Lilianra emlékeztetett volna. De ilyenekről nem beszéltem. Lilian csak annyit mondott, „soha, soha, soha”, és az történt, amit már fentebb leírtam. Bepisiltem a nevetéstől. Olyan hangok buggyantak fel a torkomból, amiket még sohasem hallottam. Fizettünk, és ki az utcára. Amikor teljesen átfáztunk, fölmentünk hozzám. Ismétlem, nem voltunk, nem vagyunk – mert nehezen tudom elképzelni, hogy Lilian nem él –, nem voltunk leszbikusok, de mégis azzal kezdtük, hogy meztelenre vetkőztünk, és megvizsgáltuk egymás testét. Olyan kíváncsisággal vetettük rá magunkat a részletekre, mint amikor ismeretlen földrészt fedez föl egy utazó: mintha valakiről lekottázhatnánk a teremtés mintázatát. Mintha minden egyes sejtje az ismerősöm lett volna. Nem erotikus élmény volt ez, valami más. Kozmikus élmény volt, beláttam Isten műhelyébe. Ültünk meztelenül a fotelban, kezünkben borospohárral, és mustráltuk egymás testét. Lilian. Gyűrűket viselt és fülbevalókat. Azokat nem vette le. Hihetetlenül egzotikusnak éreztem ezt. Festette a haját. Nem tudtam betelni vele. Pedig nem állt jól neki. Már szült, volt egy svéd kisfia. Ez látszott a hasán, a combján. Kislánykorunkban természetesen mindent megvizsgáltunk egymáson, tükröben néztük, elemlámpával világítottunk be magunknak, megnyaltuk, megkóstoltuk egymást. De akkor még nem volt mellünk, és a puncink is egészen másként nézett ki, nem nyílt ki olyan könnyen.

Néztem Lilian picit megereszkedett, de még feszes mellét, amelyen a szoptatástól finom harántcsíkok keletkeztek. Oda kellett tennem a kezemet, meg kellett emelnem a mellét, megérezni a súlyát. A számba kellett vennem a mellbimbóját. De nem, ez nem erotika volt, nem erotikus vonzódás volt bennem iránta, hanem, ismétlem, a teremtés csodálata. Vakító volt belelátni a múltamba, reggel iskolába mentünk együtt, és egy nagy kutya jött szembe, és Lilian megsimogatta, és én csodáltam Liliant, hogy milyen bátor. A kutya megnyalta az arcát. Fára másztunk, ültünk fent, amíg be nem sötétedett, és reszkettünk a hidegtől, vacogott a fogunk, de nem másztunk vissza a földre, figyeltük az embereket, mindent tudtunk róluk. Fociztunk a fiúkkal egy pocsolós játékos téren. Egyszer ott aludtam náluk, többször nem engedték, mert az öccsén az anyja kék-zöld foltokat vett észre, és akkor kiderült, miket művelünk vele, nem ő köpött be, azt soha nem tette volna. A kilencéves Lilian minden porcikáját ismertem, arra rakódott ez a mostani test, a sima bőre, a combja térfogata, a váll vonala, a kulcsontja, a vádlija. Csiklandoztam a talpát. Ráleheltem. Mintha magamat néztem volna, ismeretlen magamat, sok ezer év távolából. Idegen volt, mert idegen volt az illata is, de idegenségében minden egyes porcikája maga volt az ismerőség. Megvolt a sebhely a térdén, mikor a Bakonyban egy kiránduláson lezuhant egy lejtőn, nyílt törés volt, akkor láttam a csontját, emberi csontot, a térdkalácsát, ájultan feküdt a földön, csapzott hajjal, helikopter jött érte. Én is majdnem elájultam az izgalomtól. Ott volt most is a hosszú heg a térdén. Megérintettem a heget, és beleborzongtam.

Néhány óra telt el így, azt hiszem, berúgtunk. A társaságban egy idő után észrevették, hogy eltűntünk, de mi kikapcsoltuk a mobiljainkat. A svédek, így kezdte minden mondatát. A svédek. Engem egyáltalán nem érdekelték a svédek. Semmiről sem tudtam beszélni vele. Ha azt mondta: Stockholmban az év legnagyobb részében esik, akkor ez a mondat nekem valami olyasmit jelentett, hogy emlékszel a szomszédban arra a korcs kutyára, amelyiket délután én vittem le sétálni? Bármilyen bármit jelenthetett. Ha azt mondta, tőzsdei alkalmazott, az lehetett keserű kutyatej, de lehetett India meggyilkolt miniszterelnök asszonya is. Nevettünk. Aztán sírtunk. Lilian pár nap múlva visszautazik Svédországba, és tudtuk, hogy többé nem találkozunk. Ezt nem szabad, ezt a fájdalmat nem szabad még egyszer átélnünk. Csöndben néztem, ahogy felöltözik, a fenekét néztem, ahogyan ellapult, amikor lehajolt a földre dobott harisnyájáért, és szétnyílt a vulva, finoman, mint egy gyümölcs. Enyhén csillogott is. Csak bámultam, csodáltam azt az enyhe csillogást. Odaguggoltam. Megérintettem. Megcsókoltam. Lilian mozdulatlaná dermedt egy pillanatra. Hagyta, aztán úgy folytatta a mozdulatát, mint amikor a videolejátson valaki megnyomja a play gombot a pause után. Hogyan magyarázzam el valakinek, hogy nem voltam szerelmes Lilianba? Magamba ittam az arcát, minden tagját, minden porcikáját. Kilépett a lakásból, nem hagyta, hogy lekísérjem a ház elé. Hívtam egy taxit neki. Amikor lent a liftből kiszállt, találkozott a döbrent barátommal, aki udvariasan köszönt neki, de ő nem szólt hozzá egy szót sem. A barátom valósággal betört a lakásomba, ez a kedves fiú, kulcsa még nem volt, úgy csöngetett, mint az örült, különben olyan vicces tudott lenni, és akibe már tényleg majdnem beleszerettem, most dühöngött, öklével verte a falat. Megaláztál! Úgy megaláztál, üvöltötte, közben rugdos-ta a bútorokat, poharakat csapdosott a földhöz, rázta a vállamat, hogy majd kiszakadt a fejem a helyéről, fojtogatott, és hiába mondtam neki, hogy ezt ő nem értheti, tényleg nem akart érteni az egészről semmit. Lilian nyomtalanul eltűnt azután, még a kisfiához sem ment vissza Stockholmba. Lehet, hogy évek óta tervezte az eltűnését, nem tudom. Nem tudom, fogalmam sincs, mi játszódhatott le benne, bár azt hiszem, tökéletesen

értem így is. Ez az érzetem, hogy mindent értek, ami Liliánban lejátszódott, amikor találkoztunk, ez az én irányítóm az emberi kapcsolatokban. Vagy azt akarom, amit Liliánnal, vagy semmit. Elég nehéz betartani. Nem lehet betartani.

A férje, aki egy higgadt, kiegyensúlyozott férfi benyomását keltette, retentő furcsán viselkedett, följelentett a rendőrségen. Gyilkossággal vádolt meg. Hosszú ügy volt, és mindig ugyanazt kellett elmondanom. A végén már kívülről fújtam. Senki nem értett semmit. Én mindent. Vagyis semmit.

Szabadi Judit

CSONTVÁRY KOSZTKA TIVADAR HELYE KORUNK SZELLEMI ÉLETÉBEN*

A közelmúlt Csontváry-kutatásainak rövid áttekintése

Rövid áttekintésben szeretném felvázolni, mintegy végigpásztázni a Csontváry-kérdés fél évszázados irodalmát, kiemelve a fontosabb csomópontokat. A kezdet az 1960-as évek Csontváry-kultusza – ezzel az előzménnyel, mármint a Csontváry-kérdéssel foglalkozó ötven évet átölelő irodalom árapályának összehasonlításában vélem ugyanis helyénvalónak arról beszélni: mit mutat a közelmúlt művészettörténeti kutatása vagy a zseniális mester népszerűsítésére tett kísérletek összessége: azaz mi a helye és van-e egyáltalán helye Csontvárynak a ma szellemi életében?

Teljesen egybehangozón az 1960-as éveknek az irodalomban és a költészetben, a képzőművészetben, a színházban, a zenei életben, a könyvkiadásban szellemileg oly gazdag és magas színvonalú termékeny időszakával, a Csontváry-kultuszt is ezek az esztendőek generálták, pontosabban: Csontváry Tivadar felfedezése vagy mondjuk így: újralfedezése is erre az időre esik. Paradox módon ennek a nyitánya külföldön, az 1958-as brüsszeli világkiállításon, a SÉTALOVAGLÁS A TENERPARTON Grand Prix-je volt, melyet 1962-ben követett ugyancsak Brüsszelben a nagy kritikai visszhangot és elismerést kiváltó retrospektív tárlat. Szenzáció volt, de befogadás is, legalábbis befogadni kész fogékonyság, ami azután végre 1963-ban Csontváry gyűjteményes emlékkiállítását Székesfehérvárott övezte.¹ Az 1960-as, 70-es évek a Csontváry-recepcióban egy végeérhetetlen diadalmenethez voltak foghatók, melyben egymást érték a jelentős művészettörténeti események, tettek, szakirodalmi és nem szakirodalmi – költők-festők tollából is származó – ihletett megnyilvánulások. És ekkor készült Fülep Lajossal a hangszalagon rögzített patetikus szuperlatívuszokkal teletűzdelt interjú.² A székesfehérvári kiállítást 1964–65-ben követte a budapesti Szépművészeti Múzeumban bemutatott tárlat, 1964-

* A losonci Csontváry-szemináriumon elhangzott előadás szerkesztett változata. Megemlékezés Csontváry születésének 160. évfordulója alkalmából. (1853. július 5.–2013. július 5.) A losonci múzeum helyszínét helytörténeti jelentősége indokolta, ugyanis tőle néhány kilométerre található Gácson a festő híres – ma már csak romokban létező – gyógyszertára.